

УДК. 792.5-053.2 (477) : 82-2
DOI 10.34064/khnum1-56.05

Феденко А. Ю.

ORCID 0000-0002-4832-0017

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
61003, майдан Конституції, 11/13, м. Харків, Україна

Музично-драматична спадщина Олени Пчілки у розвитку дитячого музичного театру в Україні

АНОТАЦІЯ ■ Музично-драматична спадщина Олени Пчілки у розвитку дитячого музичного театру в Україні. ■ Видатна українська письменниця, перекладачка, редактор, педагог Ольга Петрівна Драгоманова-Косач (1849–1930), більш відома під псевдонімом Олена Пчілка, була рушієм розвитку українського дитячого музичного театру. У критичних та наукових розвідках окреслено новаторські жанрові риси творчого доробку письменниці, зосереджено увагу на специфіці його проблемно-тематичного діапазону, особливостях літературно-естетичних, суспільно-політичних, педагогічних поглядів літераторки. Однак дотепер немає роботи, яка б усебічно розкривала обрану нами тему. В той же час, відродження творчих надбань Олени Пчілки дозволить знайти шляхи та засоби реалізації новітніх



концепцій українського музичного театру для дітей, що обумовлює актуальність подібних досліджень. *Мета статті* – на основі дослідження дитячої музично-драматичної творчості письменниці показати її внесок в розвиток дитячого музичного театру в Україні.

Робиться висновок про те, що Олена Пчілка сприяла своєю творчістю і практичною діяльністю становленню дитячого музичного театру в Україні, розвиваючи новий літературний жанр дитячої музичної п'єси, який ми сьогодні можемо назвати жанром мюзиклу. Адже п'єси Олени Пчілки, що демонструють зразки патріотичного і культурного виховання, вирішені в доступній дітям формі, насичені музикою, співом: народними мелодіями, пов'язаними з українськими побутовими обрядами і святами (зокрема, використовуються колядки, щедрівки, веснянки), віршами, іграми, танцями.

■ **Ключові слова:** *український дитячий музичний театр, дитячий мюзикл, творчість Олени Пчілки, музично-драматичні п'єси для дітей, народні пісні.*

АННОТАЦІЯ ■ Музыкально-драматическое творчество Олены Пчилки в развитии детского музыкального театра в Украине.

■ Выдающаяся украинская писательница, переводчица, редактор, педагог Ольга Петровна Драгоманова-Косач (1849–1930), более известная под псевдонимом Олена Пчилка, была основательницей украинского детского музыкального театра. В критических и научных исследованиях обозначены новаторские жанровые черты её творчества, сосредоточено внимание на специфике его проблемно-тематического диапазона, особенностях литературно-эстетических, общественно-политических, педагогических взглядов писательницы. Однако до сих пор нет работы, которая бы всесторонне раскрывала избранную нами тему. В то же время, возрождение творческих достижений Олены Пчилки позволит найти пути и средства реализации новейших концепций украинского музыкального театра для детей, что обуславливает актуальность подобных изысканий. *Цель статьи* – на основе исследования детского музыкально-драматического творчества писательницы показать её вклад в развитие детского музыкального театра в Украине.

Делается вывод о том, что Олена Пчилка способствовала своим творчеством и практической деятельностью становлению детского музыкального театра в Украине, развивая новый литературный жанр детской музыкальной пьесы, который мы сегодня можем назвать жанром мюзикла. Ведь пьесы

Олены Пчилки, демонстрирующие образцы патриотического и культурного воспитания, решены в доступной детям форме, насыщены музыкой, пением: народными мелодиями, связанными с украинскими бытовыми обрядами и празднествами (в частности, используются колядки, щедривки, веснянки), стихами, играми, танцами. ■ **Ключевые слова:** *украинский детский музыкальный театр, детский мюзикл, творчество Олены Пчилки, музыкально-драматические пьесы для детей, народные песни.*

ABSTRACT ■ Fedenko A. Yu. Musical and dramatic creativity by Olena Pchilka in the development of children musical theater in Ukraine.

■ **Background.** Today in the minds of Ukrainians there is a process of reappraisal of values, which requires new approaches to the cultural education of citizens. At the current stage of the formation of the Ukrainian state, in front of its culture, in particular, children education, important and responsible educational tasks arise for the younger generation to develop a worldview focused on national ideals and traditions, preserved in folk songs, tales, in outstanding literary, musical works and other significant achievements of spiritual culture. That is why there is a need to study the children musical and dramatic heritage of the past – an inexhaustible treasury of cultural and educational ideas that in modern conditions can get their new life. The pearl in this treasury are the children plays by Olena Pchilka. The lack of research that fully and comprehensively covers the scientific and practical significance of children musical plays by the writer for the development of children theater in Ukraine determines the relevance of the chosen topic. Appeal to it seems very timely, given the growing popularity of the children musical genre today both in the world and in Ukrainian musical culture. The process of creative development of this genre is now one of the important problems of a modern professional theater for children.

Olena Pchilka's work has been studied by such scientists as D. Dontsov (1958), I. Denysiuk (1970), N. Kuprata (1998), H. Avrakhov (1999), L. Miroshnichenko (1999, 2014), L. Novakivska (2002), L. Drofán (1992, 2004), O. Mikula (2007, 2011), V. Shkola (2010), A. Zaitseva (2014), I. Shchukina (2015), O. Yablonska (2019) and others. In critical and scientific studies, innovative genre features of the writer's work are identified, attention is focused on the specifics of his problematic and thematic range, the features of literary and aesthetic, socio-political, pedagogical views of the writer. However, there is still no work that



would comprehensively reveal our chosen topic. **The purpose of the article** is to show Olena Pchilka's contribution to the development of children musical theater in Ukraine on the basis of a study of the children's musical and dramatic work of the writer. **The research methodology** is comprehensive. The work uses knowledge from various fields of art and related sciences: the history and theory of theater, the theory of music, music and theater psychology, vocal and theater pedagogy. Analytical method is applied for Olena Pchilka's musical plays for children's theater, which **are the material of this study**.

Results of the study. Results of the study. An outstanding Ukrainian writer, translator, editor, teacher Olga Petrovna Dragomanova-Kosach (1849–1930) is known better under the nickname Olena Pchilka. Half of all her works are works for children and youth: poems, translations, tales, stories, plays. Olena Pchilka's legacy in the field of children theater, in terms of his qualities – an active educational orientation, a benevolent understanding of the child's inner world and its highly artistic reflection in word and music – is a unique cultural phenomenon. During her lifetime, only three of her twelve plays for children were published. However, every play was put on the school stage. The author herself usually directed performances. The writer's awareness of musical folklore formed the foundation for the creation of children plays. The author interweaves melodies in the texts of plays ("Melodies for singing", as Pchilka called it) as an organic component of the child's very existence, they sound in a dance, game or some imaginary action of children, thereby "feeding" and directing the Grand vector of the stage action. There is the information that Olga Petrovna became the author of some songs.

The writer outlined the creative directions of her future children theater: 1) dramatizations of a "suitable" literary work; 2) a children musical play; 3) an original dramatic work with a wide use of poems, fables, folk songs, ritual dances with singing, children games with toys, and the like.

"Honor your native...", "...it is good to know your own folk language, song..." – expressions from Olena Pchilka's article "Work of upbringing" formulate the dominant of her creativity, pedagogy, social and scientific activities and, to a high degree, her children drama. Olena Pchilka considered the life and work of Taras Shevchenko one of the most influential sources of education of conscious Ukrainians. Therefore, in her children theater, the theme of his life and creativity is a leitmotif (the play "Spring morning of Taras" etc.).

Olena Pchilka was convinced that the Ukrainian language, song and native nature are a necessary and irreplaceable environment for a child. Folk art and folk mythology reign in a number of her children plays. In one of them (“Dream-dreamy, or a Fairy tale of a Green Grove” – “Son-Mriya, Kazka Zelenogo Gayu”) we meet a Forest Mouse, a Cuckoo-a girl, a Nightingale-a boy, a Crow-a girl, a Sparrow-a boy, children-Quail, Forest Mermaid, Goblin (Lisovik), Field Mermaid. For this play the author introduced the row of various songs, from the song of field workers to lullaby.

The play “Bezyazykiy” (“Without tongue”) touches on the theme of refugees, the psychology of the child, his behavior in the school team, and at the same time the ethical problems of teaching. The play also includes the songs.

The operetta “Two Sorceresses” (1919) is the pinnacle of Olena Pchilka’s children drama. The writer repelled from folk melodies and poems; games, ceremonies, festivals; from children’s naturalness, clarity, rainbow imagination, playfulness, organically weaving into the fabric of their works their own verses and melodies to them. The play contains a variety of numbers: solo (“Singing of the Earth”, “Singing of Santa Claus” and others), choral (“Choir of boys and girls”, “Spring-Beauty is coming”, etc.), conversational and vocal scenes (“I’m Winter, Winter”, “Girl, Fish”, “We are the clear rays of the sun”, “Lala, bobo”, etc.). Another title of the work is “Winter and Spring”, so the names of the main characters who oppose each other are placed in the title. The presence of conversational and vocal scenes, folk games and dances, comedy episodes allows us to consider the play as the predecessor of the modern genre of “musical” for children.

The festive theme continues in the one-act play “A Christmas tale”. The play traces the process of becoming a person as a person. A large amount of ethnographic musical material has been introduced into the artistic structure of the work. The writer meant the “Christmas fable” as a dramatic action. To “A Christmas Fable” the author has included Ukrainian folk songs: the Christmas Carol “New joy”, a Christmas caroling girls “Oh red, plentiful viburnum”, the dance song “Dance of the groom” (“Kozachok”), the refrain “At the house of Pan Semen” etc.

In 1920, in Mogilev-Podolsk, Olga Petrovna Kosach, a teacher of Ukrainian language and literature, organized a children’s drama Studio at the Ivan Franko school, where almost all the plays of her “Ukrainian children theater” were staged:



“Peace-Peace!” (Mir-Mirom), “Kiselik” and “Treasure” (“Skarb”). The play “Mir-Mirom!” is based on the games of preschool children: the song “Go, go, rain”, the game for friendship “Peace-Peace!”, the song “My mother gave me a cow” and other.

Among Olena Pchilka’s children plays, there are “tales” of Patriotic content. “Treasure” performance in one action, which also include the songs, is teaching for responsibility and patriotism. In her play “Out of captivity”, where the Ukrainian childhood during the October revolution shows, the children sing the choral “liberated singing” – the singing of the Ukrainian anthem.

Conclusions. It is concluded that Olena Pchilka contributed to the creation of the foundations for the formation of children musical theater in Ukraine with her creative heritage and practical activities, developing a new literary genre of musical children play, which we can call the genre of musical in modern times. After all, Olena Pchilka’s plays, written in a form accessible to children, are examples of Patriotic and cultural education, full of music, singing, folk and household melodies, folk songs, carols, poems, games, dances, rituals, celebrations. This problem is poorly understood and requires further research. ■ **Key words:** *Ukrainian children musical theater; children musical, Olena Pchilka’s musical and dramatic plays for children, folk songs.*

Постановка проблеми. Сьогодні в свідомості українців відбувається процес переоцінки цінностей, який вимагає нових підходів до культурного виховання громадян. На нинішньому етапі становлення Української держави перед її культурою, зокрема, дитячою освітою, постають важливі й відповідальні виховні завдання формування в молодшого покоління світогляду, орієнтованого на національні ідеали й традиції, збережені в народних піснях, казках, видатних літературних, музичних творах та інших значущих надбаннях духовної культури. Саме тому виникає необхідність у вивченні дитячої музично-драматургічної спадщини минулого, що містить невичерпну скарбницю культурно-освітніх ідей, які за сучасних умов можуть отримати своє нове життя. Перлиною з цієї скарбниці є дитячі п’єси Олени Пчілки. Відсутність досліджень, які б повно і всебічно висвітлювали наукове та практичне значення дитячих музичних п’єс письменниці для розвитку дитячого театру в Україні, обумовлює **актуальність об-**

раної теми. Звертання до неї видається вельми своєчасним, зважаючи на зростаючу сьогодні популярність жанру дитячого мюзиклу як у світовій, так і в українській музичній культурі. Процес творчого опанування цього жанру є наразі однією з важливих проблем сучасного професійного театру для дітей.

Аналіз досліджень за темою. Творчість Олени Пчілки досліджували такі науковці, як Д. Донцов (1958), І. Денисюк (1970), Н. Купрата (1998), Г. Аврахов (1999), Л. Мірошніченко (1999, 2014), Л. Новаківська (2002), Л. Дрофань (1992, 2004), О. Мікула (2007, 2011), В. Школа (2010), А. Зайцева (2014), І. Щукіна (2015), О. Яблонська (2019) та інші. Значним внеском у з'ясування питань щодо основних етапів творчості письменниці стали дисертації Л. Дрофань, де творчість Олени Пчілки розглядається в контексті української літератури другої половини XIX – початку XX століть (1992); Л. Новаківської стосовно просвітницької діяльності і педагогічних поглядів видатної літераторки (1999); О. Мікули про фольклорні витoki її творчості (2007) та А. Зайцевої про жанрово-стильові та ідейні домінанти останньої (2014). Серед наукових робіт, присвячених Олені Пчілці як дитячому драматургу, можна виділити дослідження Л. Мірошніченко (1999, 2014). У критичних та наукових розвідках окреслено новаторські жанрові риси творчого доробку письменниці, зосереджено увагу на специфіці його проблемно-тематичного діапазону, особливостях літературно-естетичних, суспільно-політичних, педагогічних поглядів літераторки. Однак дотепер нема роботи, яка б усебічно розкривала обрану нами тему.

Мета статті – на основі дослідження дитячої музично-драматичної творчості письменниці показати її внесок у розвиток дитячого музичного театру в Україні.

Методологія дослідження є комплексною. У роботі використовуються знання з різних сфер мистецтвознавства і суміжних наук: історії та теорії театру, теорії музики, музичної і театральної психології, вокальної та театральної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Половину всього творчого доробку Олени Пчілки становлять твори для дітей та юнацтва: вірші, переклади й переспіви, поеми, казки, оповідання, п'єси. Доробок



Олени Пчілки в царині дитячого театру за сукупністю своїх якостей – активної виховної спрямованості, доброзичливого розуміння внутрішнього світу дитини та його високохудожнього відображення у слові та музиці – є неповторним культурним феноменом. За життя письменниці з дванадцяти її п'єс для дітей було надруковано всього три. Але кожна п'єса була поставлена на шкільній сцені. Вистави зазвичай режисерувала сама авторка. До кінця життя письменниці невідступно шукала шляхи до надрукування репертуару свого дитячого театру.

Ще 1889 р. Олена Пчілка написала свою першу музичну п'єсу для дітей – оперету «Кармелюк», щедро наповнивши її українськими народними піснями: «Можна сказати, що українська течія оточала нас могутньо; се була українська пісня, казка, все те, що створила українська народна думка <...>. А пісень чули ми за дитячі літа – стільки, що й не злічити!», – згадувала письменниця (Пчілка, 2011: 76).

Минуло багато років, і письменниця повернулася до створення дитячих п'єс. «Мелодії до співів» (так називала їх Олена Пчілка) заповнили ці твори. Авторка вплітала мелодії в тексти п'єс як органічну складову самого буття дитини, вони звучать у танці, грі чи якійсь уявній дії дітей, тим самим «підживлюючи» і спрямовуючи настроєвий вектор сценічного дійства. На гребні цього театрального-музичного потоку народилася, через сорок років після першої, її друга опера-та «Дві чарівниці». В ній, можна думати, звучало багато авторських пісень, але для обґрунтованих висновків це питання ще потрібно дослідити.

Безсумнівно, обізнаність письменниці в музичному фольклорі була солідним підґрунтям у процесі створення дитячих п'єс. В їхніх текстах знаходимо назви й рядки і відомих пісень, і малознаних; трапляються й авторські. Зрозуміло, що для постановок, окрім літературного тексту, необхідні були й нотні записи співів. Олена Пчілка не втомно дбала про це. З кожною постановкою п'єси на сцені – а вистави готувалися здебільшого з авторських рукописів – поповнювалася і поновлювалася, на заміну «зношеним» варіантам, колекція рукописних нотних записів (про це свідчить мінімальний рукотворний «тираж», залишки якого збереглися в архіві письменниці). При роботі з нот-

ними архівними матеріалами в дослідниці Л. Мірошниченко (1999) з'явилася думка, що й сама Олена Пчілка записала кілька мелодій. У словесному тексті кількох пісень розпізнаємо її почерк; не виникає сумніву, що й ноти над ними записані тією самою рукою.

У дослідженнях Клемента Квітки є відомості й про те, що Ольга Петрівна Косач стала авторкою кількох пісень. У фольклорній практиці нерідко на одну мелодію співаються кілька варіантів текстів; Олена Пчілка народні тексти співала також і на власні мелодії. Приміром, центральна мелодія у драмі «Лісова пісня» Лесі Українки, що звучить з вуст Мавки зі словами «Як солодко грає, як глибоко крас...» – то є авторська мелодія Олени Пчілки, створена на слова народної веснянки «Розлилися води на чотири броди». Створена нею пісня «Без тебе, Олесю», була включена до збірника Миколи Лисенка як українська народна. Хоча К. Квітка, знаний етномузиколог і зять письменниці (людина, яка знала значно більше, ніж сторонній дослідник), писав, що О. П. Косач «не мала навіть елементарної музичної освіти, не грала на жодному музичному інструменті» (Квітка, 2005: 122). Мабуть тому в архіві Олени Пчілки є нотні записи, яким бракує належного володіння музичним «правописом» і «синтаксисом». Видима проблема часто полягала у фіксації тривалості звуків мелодії й упорядкуванні їх у такти, тому в публікації таких зразків тактові розміри не проставлені. Зафіксувати часом мінливий метро-ритм співу Олени Пчілки, очевидно, було не просто навіть такому досвідченому фольклористу, як К. Квітка (у деяких його записах відсутній тактовий розмір) (Квітка, 2005: 123). Тому неможливо нині відтворити достеменно те звучання, яке стало складовою творчого задуму. Цілком очевидно, що якась частина пісень (їхня мелодія і текст) була створена самою письменницею. Доказом є веснянка «Ми лугами йдем, берегами йдем», опублікована 1912 р. в журналі «Молода Україна» (№ 4, 25–26), видавцем і редактором якого була Олена Пчілка. За задумом автора, ця пісня має звучати й у п'єсі «Весняний ранок Тарасовий», вона увійшла до її першодруку «Дві п'єски для дитячого театру: 1. Весняний ранок Тарасовий. 2. Казка Зеленого Гаю» (Пчілка, 1919). Першу публікацію веснянки позначено при кінці одним із криптонімів Олени Пчілки – «О. П.», що вказує



на те, що це – авторський твір, адже, публікуючи фольклорні зразки, редакторка свій підпис не ставила навіть тоді, коли вносила помітні зміни до сюжету.

Першу дитячу п'єсу під назвою «Марусина ялинка (Казка в одній дії)» Олена Пчілка написала у спілці з Валерією Вілінською: твір було надруковано в «Молодій Україні» 1908 р. Дбаючи про розвиток українського дитячого театру, пізніше, від 1914 р., вона почала постійно писати свої п'єси, які, окрім «оперети», «називала “орудки”, “дійства”, “дії на одну відслону” (Мірошніченко, 2014: 80). Переїхавши 1913 р. з Києва в Гадяч до батьківської оселі на стале проживання й одразу включившись у діяльність товариства «Просвіта», Олена Пчілка стала організатором постійної роботи з дітьми. Письменниця окреслила творчі напрями й свого майбутнього дитячого театру: 1) інсценізації «придатного» літературного твору; 2) музична дитяча п'єса; 3) оригінальний драматичний твір із найширшим використанням віршів, байок, народних пісень, обрядових танців зі співами, дитячих ігор із примовляннями тощо.

Джерелознавчі дослідження свідчать: письменниця писала п'єси для дітей «швидко, жваво, невимушено (часом і не у своїй хаті)» (Мірошніченко, 2014: 80). Безперечно, допомагав багаторічний досвід постанови «живих картинок», домашніх музичних вистав, дитячих шевченківських ранків. Її рукописи підказали: серію видань під загальною назвою «Український дитячий театр» письменниця задумала тоді, коли більшість її дитячих п'єс було створено. Однак жодна книжечка задуманої серії так і не вийшла друком. За життя авторки було надруковано лише три ранні п'єси (1919 р.). У недатованих «Коротких відомостях про життя й працю Олени Пчілки», написаних самою письменницею, зауважено: «Останнім часом, уважаючи на велике убожество нашої драматичної літератури для дітей, О[лена] П[чілка] написала дванадцять п'єс для українського дитячого театру. Деякі з тих п'єс надруковано, і вони йдуть на сцені з великим успіхом» (Пчілка, 1930: 288). Саме цей авторський список, найімовірніше, остаточний: «Без'язикий», «Кобзареві діти», «Різdv[яна] Байка», «Весн[яний] ранок [Тарасовий]», «Казка Зел[еного] Гаю», «Киселик», «Мир-Миром!», «Скарб», «Щасл[ивий]

день [Тараса Кравченка]], «Дві чарівниці», «Визв[оленний] спів» [інші назви за списками: «Визволення пісня», «З-під неволі!», «Спробунок»] (Пчілка, 1930: 288).

«Шанувати своє рідне...», «...добре знати свою народну мову, пісню...» – вислови з статті Олени Пчілки «Праця виховальна» (Пчілка, 1917: 5) формулюють домінанту її творчості, педагогіки, громадської й наукової діяльності та, найвищою мірою, – її дитячої драматургії. Для Олени Пчілки постать Тараса Шевченка, його життя, світ його образів були «одним із найвпливовіших джерел виховання свідомих українців. Тому тема Кобзаря – лейтмотивна», – зауважує О. Яблонська (2019: 68). Відзгадок про поета («Щасливий день Тараса Кравченка») та інсценівок із його дитинства з використанням творів Тараса Шевченка («Весняний ранок Тарасовий») – до спроб поєднання у дійстві реальних подій його життя та епізодів із його творів («Кобзареві діти») (там само, спостереження Л. Мірошніченко, 2015: 11). Олена Пчілка ввела до п'єси «Весняний ранок Тарасовий» сім музичних номерів: «Веснянка», пісня «А вже весна», веснянка-гра «Володар» (виконується дітьми у формі гри-переклику), закличка «Воротар», пісня «Володар, володарочку», «Веснянка (Ми лугами йдемо...)», пісня «Ой, із-за гори та буйний вітер віє».

Як зазначає В. Школа (2010), аналізуючи драматургію п'єси «Кобзареві діти», її матеріалом «послужили твори з “Кобзаря” Т. Шевченка. Цю п'єсу можна означити як центон – вона складена з уривків з “Наймички”, “Катерини”, “Перебенді”, “Мені тринадцятий минало”, “У неділю на соломі”. Тобто дібрано елементи з тих текстів, які розкривають долю дитини. “Кобзареві діти” побудовано на паралелізмі: подано образи дітей, які зростають у родинному колі, та тих, котрі позбавлені батьківської турботи й ласки» (409–410). До п'єси «Кобзареві діти» авторка ввела чотири пісні «Ой, ходила дівчинонька бережком», «Про Морозенка», «Розлилися води на чотири броди», «Таки ж бо я щиглика уловив».

Олена Пчілка була переконана, що українська мова, пісня та рідна природа – необхідне і незамінне для дитини середовище. Народна творчість, народна міфологія панують у низці її дитячих п'єс. До речі, в одній з них («Сон-Мрія, або Казка Зеленого Гаю») ми



зустрічаємо Мавку Лісову, Зозульку-дівчинку, Соловейка-хлопчика, Ворону-дівчинку, Горобчика-хлопчика, дітей-Перепелят; розгортається дія з Русалкою Лісовою, з Лісовиком, Русалочкою Польовою. До п'єси «Сон-Мрія...» авторка ввела також пісні: «Ой, за гаєм, гаєм», «Колискова», «Вийшли в поле косарі». Невипадково у цій п'єсці Олена Пчілка поєднує дітей полтавських і волинських (у роки Першої світової війни на Полтавщині поневірялося чимало сімей біженців із Волині). Доля подарувала письменниці нагоду жити і на Східній, і на Західній Україні. Її світогляд, етичні й естетичні погляди, сформовані серед полтавського люду, у зрілі роки зазнали впливу й правдивої самобутньої культури Волині. Дитячі п'єси Олени Пчілки, як і народні казки, як і народні пісні – про добро і зло. І добро, і зло треба вміти розпізнавати. Письменниця вчить: добро – віддячувати, наслідувати, зло – засуджувати, знищувати. Серед індивідуалізованих образів «Сна-Мрії...» переважають, як і в усіх п'єсах, світлі, привітні, людяні герої. Не залишається непоміченим жоден добрий вчинок, вияв сердечності й турботи про іншого.

Зовсім в іншому ключі опрацьовано тему біженців у п'єсі «Без'язикий»: тут порушено питання психології дитини, її поведінки у шкільному колективі, й водночас етичні проблеми учительської праці. Хлопчик-біженець із Волині Дмитро Бондарчук на Полтавщині вперше прийшов до школи, пропустивши кілька років навчання впродовж бідкування на чужині, де померла його мати. На уроках серед незнайомих дітей-школярів він не може здобутися на слово; діти ж, глузуючи з Дмитра, прозивають його «без'язиким». Хлопчину рятує сердечна, людяна вчителька. Її душевне тепло, підбадьорливі слова, віра в нього зробили свою добру справу: Дмитро заговорив перед класом, добре прочитав поезію напам'ять. Рух тексту п'єси «Без'язикий» свідчить про те, що авторка намагалася максимально наповнити діяство добром, приязню, милосердям, взаєморозумінням, чуйністю. До п'єси увійшла пісня «Ой, на горі та жінці жнуть».

Оперета «Дві чарівниці», завершена 27 лютого 1919 р. на хуторі Зелений Гай, – вершинний твір дитячої драматургії Олени Пчілки. Вона відштовхувалась від народних мелодій, поезій, приповісток; народних ігор, обрядів, святкувань; від дитячої природності, ясності,

веселкової уяви, грайливості, органічно вплітаючи в тканину своїх творів і власні поезії та мелодії до них. П'єса містить різноманітні номери: сольні («Спів Землі», «Спів Діда Мороза», «Спів Морозенка», «Спів Микити»), хорові («Хор хлопців і дівчат», «Іде Весна красна», «Ось чарівниченька мила», хор вітальний «Щира дяка»), розмовні і вокальні сцени («Я Зима, Зима», «Дівчино, рибчино», «Таки ж бо я щеглика уловив», «Ух, полинемо з гори!», «Ми промені сонця ясненькі», «Лала, бобо», «Заїньку, та за головоньку», «Нашій перепілці та головка болить», «А в нашої перепілоньки», «Я вас вітаю, любі діти» (виконує Весна), «Поставлю я хижку, гей там на моріжку»). Характеризуючи цю п'єсу, В. Школа (2010: 408) відмічає: «Олена Пчілка подає й іншу назву твору – “Зима й Весна”, таким чином, у заголовок винесено імена головних персонажів, які протистоять один одному. П'єсу “Дві чарівниці” можна трактувати як драму-феєрію. Твори такої жанрової приналежності (драми-феєрії, драми-казки, драми-опери) почали з'являтися на рубежі століть Переплетення реального й казкового зумовлено введенням у текст антропоморфних персонажів: Зими, Весни, Діда Мороза, Морозенка, Променів та ін. У п'єсі наявний потужний комедійний струмінь, весела словесна гра». Отже, присутність розмовних та вокальних сцен, народних ігор і танців, комедійних епізодів дозволяє розглядати п'єсу як попередницю сучасного жанру мюзиклу для дітей.

Казковий сюжет одноактної «Різдвяної байки» (яку авторка визначила як «драматичне дійство»), розгортається на свята, розвиваючи тему «становлення людини як особистості» (Школа, В., 2010: 408). Музичне оформлення вистави засноване на фольклорному матеріалі: «зложила і колядки дібрала – Олена Пчілка», – зазначила письменниця (Пчілка, 2011: 89). До «Різдвяної Байки» включено українську народну пісню «Коли б мені, Господи, святонька діждати», колядку «Нова радість стала», колядку дівчини «Ой, красна, рясна в лузі калина», пісні «А в бору, в бору рожа процвітала», «А в ліску, в ліску на жовтім піску», «Молод Олександр», танець-пісню «Танець Козачок», приспівку «В пана Семена у домі його».

1920 р. в Могилеві-Подільському Ольга Петрівна Косач – викладач української мови та літератури – організувала при школі іме-



ні Івана Франка дитячу драматичну студію, де було поставлено майже всі п'єси «Українського дитячого театру» Олени Пчілки, серед них і щойно написані. З них до нас дійшли: «Мир-Миром!», «Киселик» і «Скарб».

Сюжет п'єски «Мир-Миром!» побудовано на тонких спостереженнях за поведінкою дітей-дошкільнят: дівчатка одягають своїх до нечок-ляльок, розмовляють із ними, повчають. А хлопчики чіпляють до драбини жука та дівчачих ляльок, вони наполегливо «прикликають» дощик, співаючи пісню-закличку «Іди, іди, дощику». Виникає сварка. Діти примирюються, граючи у музичну дитячу гру-мирилку «Мир-Миром!». І справді, «дощик став накрапати!» (Мірошниченко, 1999: 115). До п'єси увійшла також українська народна пісня «Дала мені мамка корову».

«Скарб (дійство на одну відслону)» створено у квітні 1921 р. в Могилеві-Подільському. В п'єсі йдеться про юне покоління, готове взяти на свої плечі відповідальність за рідних людей і Батьківщину. В доповіді «Праця виховальна» Олена Пчілка записала: «... діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – молода Україна» (Пчілка, 1917: 3). І повторила цю думку в дитячій п'єсі. Хлопчик Михайло прагне знайти в ніч на Івана Купала чарівну квітку папороті і, побоюючись жажливі страхіття, в ту саму мить вигукнути для здійснення найзаповітнішого: «... щоб наші матуся одужали, щоб наша Україна була вільна й щаслива!» (Мірошниченко, 1999: 118). У п'єсі діти співають дві пісні. Обидві вони вміщені у збірнику «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» (Квітка, 1917). Першу, почуту в ранньому дитинстві, – «Не стій, вербо, над водою...» – поетеса віднесла до весільних, місцем, де вона співалася, назвала Миропілля Звягільського повіту (Полісся). Другу ж пісню – «Посію я рожу, поставлю сторожу» – Леся Українка включила до рубрики «На Купала».

Тему відповідальності за долю рідного краю розкриває й п'єса «З-під неволі». Автограф твору, як дізнаємось з досліджень Л. Мірошниченко (2014: 83), яка датує цей твір 1917–1921 рр., майже дивом зберігся серед рукописів письменниці. «Події, що розгортаються в п'єсі з ранньою назвою “Визволéнний спів”, <...> немов списані з весни 1917 р. (імовірно, у Києві): собор, де відбувалася в березні

панахида по Тарасові Шевченкові, великі демонстрації з могутнім співом гімну України, національні прапори, мітинги» (там само, 83). У цій п'єсі, яка за умов репресій більшовиків не могла бути надрукованою, «зафіксовано животрепетне українське дитинство того буремного часу» (там само, 80), а її юний герой Юрко втілює «непоборне прагнення дитини до утвердження своєї гідності в умовах силуваного приневолення дорослою людиною» (там само, 82). Натхнений побаченими на вулиці подіями, Юрко «захоплено співає пісню про Максима Залізняка (“...се хороша пісня: вона приходитьсь до того, як козаки собі волю здобували!”). Його спів категорично перериває Тіточка Праня. Юрка обурюють її постійні примусові накази та погрози, спроби залякати і приневолити. Якесь непогамовна сила духу в цій дитині рветься до правди, до волі <...> рабський страх дорослої людини категорично неприйнятний для цієї 12-річної духовно сильної дитини. Тому-то за Юрком радо йдуть на свою першу демонстрацію зі співом національного гімну (у світлиці навколо столу) інші діти <...>. То був їхній перший хоровий “визволéнний спів” – спів гімну» (там само, 83). «“3-під неволі” – у цій назві авторка винесла усвідомлений жорстокий вирок стероризованої реальності для самої себе, але не для дітей – героїв твору. У п'єсі вона лишає українську малечу в часі і просторі свободи – діти в завершальній сцені вдруге співають гімн України» (там само, 82).

Висновки. Олена Пчілка сприяла своєю творчою і практичною діяльністю становленню дитячого музичного театру в Україні, цілеспрямовано розвиваючи новий літературний жанр музичної дитячої п'єси. Твори в цьому жанрі, звертаючись до національного коріння з його мудрими моральними настановами та подаючи взірці патріотичного й культурного виховання, насичені музикою, співом: народними мелодіями, пов'язаними з українськими побутовими обрядами і святами (зокрема, використовуються колядки, щедрівки, веснянки), віршами, іграми, танцями. Вочевидь, тому деякі свої п'єси письменниця визначила як «драматичні дійства». В. Школа (2010: 409), наводячи тлумачення терміну «дійство», що ним прийнято позначати «давні культові обряди (свята, урочистості), які супроводжувалися простими формами танцю, співу, музики <...> [(Шнеер, А., 1963: 345)]», а та-



кож той факт, що дія деяких дитячих п'єс письменниці відбувається на свята, припускає, «що Олена Пчілка відроджувала жанр дійства чи започатковувала жанр літературного дійства». Дослідником висловлено і думку щодо схожості деяких жанрових рис п'єси «Дві чарівниці» до комічної опери (Школа, 2010: 409).

Спираючись на ці твердження, а також враховуючи жанрове позначення «оперета», свідомо дане письменницею власним п'єсам, ми вбачаємо в музичному дитячому театрі Олени Пчілки також витoki ще одного жанру, який в сучасності можемо назвати жанром дитячого мюзиклу. Мюзикл (від англ. musical play – музичний спектакль) – музично-сценічна вистава, де поєднуються різноманітні жанри і виражальні засоби естрадної, народної та побутової музики, хореографічного, драматичного і оперного мистецтва (Театральная энциклопедия, 1964: 234).

Отже, драматична творчість Олени Пчілки може розглядатися як рушій розвитку дитячого музичного театру в Україні. Дана проблема мало вивчена і вимагає подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Аврахов, Г. (1999). Олена Пчілка – людина, що мала виняткове відчуття потреби нації. *Дивослово*, 12, 54–56.
- Денисюк, І. (1970). Проза «малих форм» Олени Пчілки. *Українське літературознавство*, 10, 102–108. Львів: Львівський національний університет імені Т. Шевченка.
- Донцов, Д. (1958). *Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України, 176.
- Дрофань, Л. А. (1992). *Творчість Олени Пчілки в контексті української літератури другої половини 19 – початку 20 століття*. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 28.
- Дрофань, Л. (2004). *Берегиня: художньо-документальне видання*. Київ: Молодь, 206.
- Зайцева, А. В. (2014). *Творчість Олени Пчілки: жанрово-стильові та ідейні домінанти*. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Луганський національний університет імені Т. Шевченка. Луганськ, 16.



- Квітка, К. (1917). *Народні мелодії. З голосу Лесі Українки*. Ч. 1. Київ: [б. в.], 229.
- Квітка, К. (2005). *Українські народні мелодії*. Ч. 1. Збірник. Іваницький А. І. (упоряд. та ред.). Київ: ІМФЕ, 480.
- Купрата, Н. (1998). *Літературно-естетичні та суспільно-політичні погляди Олени Пчілки*. Одеса: ОКФА, 64.
- Мікула, О. (2011). *Творчість Олени Пчілки і фольклор*: монографія. Ужгород: Гражда, 312.
- Мікула, О. І. (2007). *Творчість Олени Пчілки і фольклор*. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 18.
- Мірошніченко, Л. (1999). «Український дитячий театр» Олени Пчілки. *Київська старовина*, 4, 114–125.
- Мірошніченко, Л. (2014). Гімн України у дитячій п'єсі Олени Пчілки. *Слово і Час*, 12, 79–85.
- Новаківська, Л. В. (1999). *Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Олени Пчілки*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук.). Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. Київ, 19.
- Новаківська, Л. (2002). *Берегиня роду й нації (Олена Пчілка)*. Київ: Науковий світ, 53.
- Пчілка, О. (1930). *Оповідання: з автобіографією*. Харків: Рух, 288.
- Пчілка, О. (1912). *Молода Україна*, 4. Київ.
- Пчілка, О. (1917). Праця виховальна. Доповідь, виголошена на засіданні Гадяцької «Просвіти». ІЛ. Ф.28. Од. зб. 191.
- Пчілка, О. (1919). *Дві п'єски для дитячого театру: 1. Весняний ранок Тарасовий. 2. Казка Зеленого Гаю*. Полтава: [б. в.], 24.
- Пчілка, О. (1988). *Твори*. Київ: Дніпро, 582.
- Пчілка, О. (2011). *Золоті дні золотого дитячого віку*. (Автобіогр. нарис). Мірошніченко Л. (Ред.), Київ: Веселка, 79.
- Пчілка, О. (2015). *Український дитячий театр*. Мірошніченко, Л. (Упоряд., підгот. текстів, передм., текстол. комент.). Київ: Веселка, 440.
- Театральная энциклопедия* (1964). (Тт. I–VI). Т. III. П. А. Марков (Ред.). Москва: Советская энциклопедия.
- Школа, В. (2010). Жанрова природа драматичних творів Олени Пчілки.



- Леся Українка і сучасність*. Т. 6, 402–412. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- Шнеер, А. Я. (1963). Действо. *Театральная энциклопедия*. (Тт. I–VI). Т. II. П. А. Марков (Ред.). Москва: Советская энциклопедия, с. 345.
- Щукіна, І. (2015). Мелодії до співів у дитячих п'єсах Олени Пчілки. У кн.: *Пчілка, О. Український дитячий театр : п'єси*, 393–430. Київ: Веселка.
- Яблонська, О. (2019). Творчість Олени Пчілки: шевченківський дискурс. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 28, 64–76.

REFERENCES

- Avrakhov, H. (1999). Olena Pchilka – liudyna, shcho mala vyniatkove vidchuttia potreb natsii [Olena Pchilka – a person who had an exceptional sense of the needs of the nation]. *Dyvoslovo*, 12, 54–56 [in Ukrainian].
- Denysiuk, I. (1970). Proza «malykh form» Oleny Pchilky [Prose of “small forms” by Olena Pchilka]. *Ukrainske literaturoznavstvo – Ukrainian literary criticism*, 10, 102–108. Lviv: Lviv National University named after T. Shevchenko [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1958). *Maty Lesi Ukrainky (Olena Pchilka). Dvi literatury nashoi doby [Lesya Ukrainka's mother (Olena Pchilka). Two literatures of our time]*. Toronto: Homin Ukrainy, 176 [in Ukrainian].
- Drofan, L. (2004). *Berehynia: khudozhno-dokumentalne vydannia [Keeper: art and documentary edition]*. Kyiv: Molod, 206 [in Ukrainian].
- Drofan, L. A. (1992). *Tvorchist Oleny Pchilky v konteksti ukrainskoi literatury druhoi polovyny 19 – pochatku 20 stolittia [Olena Pchilka's creativity in the context of Ukrainian literature of the second half of the 19th – beginning of the 20th century]*. (Extended abstract of Candidate thesis). T. Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 28 [in Ukrainian].
- Kuprata, N. (1998). *Literaturno-estetychni ta suspilno-politychni pohliady Oleny Pchilky [The literary-aesthetic and socio-political views of Olena Pchilka]*. Odesa: OKFA, 64 [in Ukrainian].
- Kvitka, K. (1917). *Narodni melodii. Z holosu Lesi Ukrainky [Folk melodies. From the voice of Lesia Ukrainka]*. Part 1. Kyiv, 229 [in Ukrainian].
- Kvitka, K. (2005). *Ukrainski narodni melodii [Ukrainian folk melodies]*. Part 1. Collection. Ivanytskyi A. I. (Compiled ed.). Kyiv: IMFE, 480 [in Ukrainian].



- Mikula, O. (2011). *Tvorchist Oleny Pchilky i folklor [Olena Pchilka's creativity and folklore]*: monograph. Uzhhorod: Grazhda, 312 [in Ukrainian].
- Mikula, O. I. (2007). *Tvorchist Oleny Pchilky i folklor [Olena Pchilka's creativity and folklore]*. (Extended abstract of Candidate dissertation). Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 18 [in Ukrainian].
- Miroshnychenko, L. (1999). "Ukrainskyi dytiachyi teatr" Oleny Pchilky ["Ukrainian Children's Theater" by Olena Pchilka]. *Kyivska starovyna – Kyiv antiquity*, 4, 114–125 [in Ukrainian].
- Miroshnychenko, L. (2014). Himn Ukrainy u dytiachii p'iesi Oleny Pchilky [The anthem of Ukraine in the children's play by Olena Pchilka]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 12, 79–85 [in Ukrainian].
- Novakivska L. V. (1999). *Prosvitnytska diialnist i pedahohichni pohliady Oleny Pchilky [Educational activity and pedagogical views of Olena Pchilka]*. (Extended abstract of Candidate dissertation). Institute of Pedagogy under the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 19 [in Ukrainian].
- Novakivska, L. (2002). *Berehynia rodu i natsii (Olena Pchilka) [Keeper of the family and nation (Olena Pchilka)]*. Kyiv: Naukovyi svit, 53 [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (1912). *Moloda Ukraina [Young Ukraine]*, 4. Kyiv [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (1917). Pratsia vykholvalna. Dopovid, vyholoshena na zasidanni Hadiatskoi «Prosvity» [Educational work. Report delivered at the meeting of Hadiach association "Education"]. IL. F. 28, stor. unit 191 [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (1919). *Dvip'ieskydlia dytiachoho teatru: 1. Vesniany ranok Tarasovy. 2. Kazka Zelenoho Haiu [Two plays for children's theater: 1. Tarasov's Spring Morning. 2. The Tale of the Green Grove]*. Poltava, 24.
- Pchilka, O. (1930). *Opovidannia: z avtobiohrafieiu [The story: with autobiography]*. Kharkiv: Rukh, 288 [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (1988). *Tvory [Works]*. Kyiv: Dnipro, 582 [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (2011). *Zoloti dni zolotoho dytiachoho viku (Avtobiogr. narys) [Golden days of golden childhood (Autobiogr. essay)]*. Miroshnychenko L. (Ed.). Kyiv: Veselka, 79 [in Ukrainian].
- Pchilka, O. (2015). *Ukrainskyi dytiachyi teatr [Ukrainian children theatre]*. Miroshnychenko, L. (Ed., preface, comments). Kyiv: Veselka, 440 [in Ukrainian].
- Shchukina, I. (2015). Melodii do spiviv u dytiachykh p'iesakh Oleny Pchilky [Melodies for singing in children's plays by Olena Pchilka]. In *Pchilka, O.*



- Ukrainskyi dytiachyi teatr: p'iesy – Ukrainian Children's Theater: plays*, 393–430. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Shkola, V. (2010). Zhanrova pryroda dramatychnykh tvoriv Oleny Pchilky [Genre nature of dramatic works by Olena Pchilka]. *Lesia Ukrainka i suchasnist – Lesia Ukrainka and modernity*, 6, 402–412. Luts'k: Volyn National University named after Lesia Ukrainka [in Ukrainian].
- Shneer, A. Ya. (1963). Deystvo. In *Teatralnaya entsiklopediya [Theatrical Encyclopedia]*. (Vols. I–VI). Vol. III, p. 345. P. A. Markov (Ed.). Moscow: Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].
- Teatralnaya entsiklopediya [Theatrical Encyclopedia]* (1964). (Vols. I–VI). Vol. III. P. A. Markov (Ed.). Moscow: Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].
- Yablonska, O. (2019). Tvorchist Oleny Pchilky: shevchenkivskyi dyskurs [Creativity by Olena Pchilka: Shevchenko's discourse]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, 28, 64–76. *Philological Volyn: Text and Context*, 28, 64–76 [in Ukrainian].
- Zaitseva, A. V. (2014). *Tvorchist Oleny Pchilky: zhanrovo-stylovi ta ideini dominanty [Olena Pchilka's creativity: genre-style and ideological dominants]*. (Extended abstract of Candidate thesis). Luhansk National University named after T. Shevchenko. Luhansk, 16 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019 р.